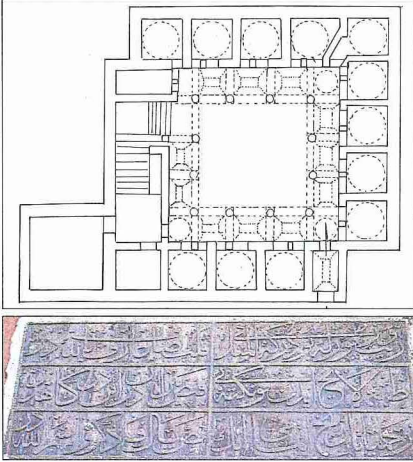

Beşir Ağa Tekkesi'nin kitâbesi ve planı (Süleyman Aslan'dan)

Bu üzeri aynalı tonozla örtülü dikdörtgen biçiminde bir mekân olup içeriye sadece camiden geçilerek girilmektedir. Sahip olduğu kitaplar Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledildikten sonra bakımsız bırakılarak harap bir hale gelen kütüphanenin esasında duvar ve bilhassa tonozunun çok zengin şekilde barok üslûpta kabartma (malakârî) süsleme ile bezenildiği görülmektedir. Tavanın göbek kısmındaki orta süslemeden sonra tonozun yan duvar bitimine kadar inen satırları barok çerçevesi oval (beyzî) madalyonlarla kaplanmıştır. Böylece klasik Türk sanatına bütünü ile yabancı, fakat çok zengin bir süslemenin varlığı dikkati çeker. Aslında caminin içinin de aynı teknik ve aynı üslûpta süslemesi olduğuna ihtimal verilebilir. Kütüphanenin başka yerde görülmeyen bir özelliği de içeride barok kemerli bir nişin dip duvarında açılmış olan oval penceredir. Caminin minberinin yanındaki duvarda bulunan bu pencerenin barok üslûpta, alt kısmı koparılmış demirden güzel bir parmaklığı vardır.

Beşir Ağa Zâviyesi veya tekkesi başlı başına ayrı bir bina olarak kitâbesine göre 1158'de (1745) yapılmıştır. Külliye'nin diğer binaları ile arasında dar bir aralık vardır. Tekke derviş hücreleri, mutfak, yemekhane, selâmlık ve tevhidhâ-neden meydana gelmiş ve bütün bu bölümler bir medrese gibi revaklı bir avlu etrafında toplanmıştır. Güney tarafında, geçen yüzyılın ortalarında daha eski bir yapının yerinde inşa edildiği anlaşılan ayrıca üç katlı ahşap harem bölümü

bulunur. Kare biçimli revaklı avlunun etrafında sıralanan kubbeli derviş hücrelerinden başka avlunun bir tarafında tekkenin diğer bölümleri iki kat halinde yer alır. Nakşibendî tarikatı tarafından kullanılan tekkede 1885-1886 yıllarında sadece, ikisi erkek üçü kadın olmak üzere beş kişinin yaşadığı bilindiğine göre artık burası hemen hemen terk edilmekte idi. Tekkeler kapatıldıktan sonra bakımsız kalan ve fakirlere barınak olan Beşir Ağa Tekkesi restore edildikten sonra bir süre Folklor Derneği tarafından kullanılmıştır; şimdi ise Batı Trakya Dayanışma Merkezi'dir.

Hüseyin Ayvansarâyî külliye de sıbyan mektebi bulunduğunu bildirir. Görünürde böyle bir mekân tesbit edilememektedir. Caminin sol tarafında bulunan ve ne olduğu anlaşılmayan mekânın esasında sıbyan mektebi olabileceği düşünülürse de cami harimine bitişik sıbyan mektebi olması da makul bir çözüm değildir. Bu durum karşısında mektebin külliye'den ayrı olarak fakat yakınında inşa edilmiş olduğu ihtimali hatıra gelmektedir. Zaten sıbyan mektebinin esasının Sultan II. Bayezid'in kızlarından Aynışah Sultan tarafından vakfedildiği, hatta kabrinin de mektebin hazîresinde olduğu yine Ayvansarâyî tarafından bildirilmiştir. Sıbyan mektebi Hacı Beşir Ağa tarafından herhalde yeniden yapılmış ve kendi külliyesinin evkafına bağlanmıştır. 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı tahmin edilen sıbyan mekteplerine dair bir listede, "Bâbiâli caddesinde... elyevm Evkaf'ça Müsevîr'e îcar edilmektedir" denildiğine göre o sıralarda henüz mevcuttu. Turgut Kut, Muallim Cevdet Bey'in listesinde de yer alan bu mektebin Tomruk Dairesi karşısında olduğunu söyler.

Hacı Beşir Ağa ile hemen onun arkasından Dârüssaâde ağası olan hattat Beşir Ağa genellikle birbirine karıştırılır. Külliye'nin avlu duvarının dış yüzündeki sivri kemerli gösterişsiz çeşme kitâbesi de ketebe imzasından anlaşıldığına göre Hattat Beşir Ağa tarafından yazılmıştır.

Beşir Ağa Külliyesi, Türk sanatında Batı tesirleriyle ortaya çıkan yeni sanat akımının ilk eserlerinden olan değerli bir yapı topluluğudur. Burada ayrıca nâdir rastlanır bir özellik olarak cami, medrese ve tekkenin bir kitle halinde birleştirildiği görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 48-50; İz-zet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 39; İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, s. 172, 178; Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1945, s. 106; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et Turcs*, İstanbul 1955, s. 21; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 70, rs. 114-115; a.mlf., "İstanbul'da Sultan I. Mahmud Çeşmesi", *JTS* (Orhan Şaik Gökyay Armağanı), VI (1984), s. 120-121, rs. 23; Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri*, İstanbul 1968, s. 71; *Eminönü Camileri* (haz. Mehmet Doğru), İstanbul 1987, s. 75-77; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 85-87; M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri* (doktora tezi, 1990), İÜ Ktp., 19364-19367, II/1, s. 82-86; Mübahat Kütükoğlu, "1869'da Fâal İstanbul Medreseleri", *TED*, VII-VIII (1977), s. 47; a.mlf., "Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VII (1978), s. 40-41; Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *JTS*, II (1978), s. 59, 69.

SEMAYİ EYİCE

BEŞİR AĞA KÜTÜPHANESİ

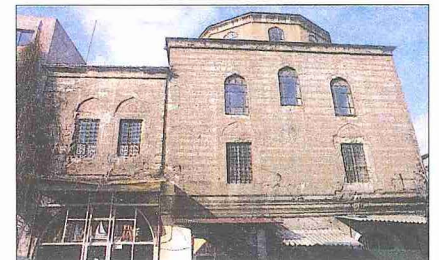
Dârüssaâde ağası

Hacı Beşir Ağa tarafından

İstanbul Cağaloğlu'ndaki külliyesinde
1745 yılında kurulan kütüphane.

Beşir Ağa'nın kurduğu kütüphaneler arasında en zengin koleksiyona sahip olanıdır. Kütüphane odası caminin bitişiğinde olup kapısı camiye açılmaktadır. Recceb 1158 (Ağustos 1745) tarihli vakfiyesine göre bu kütüphanede dört hâfız-ı kütüb ve bir mücellit görev yapmaktaydı. Üçüncü hâfız-ı kütüb ayrıca kütüphanenin kapıcılığıyla da görevlendirilmişti.

Kütüphane, kuruluşundan bir süre sonra tesbit edilemeyen bir tarihte, hâfız-ı

Beşir Ağa Camii ile bitişiğindeki kütüphane -
Cağaloğlu / İstanbul

kütüblerinin vakfiyedeki şartlara aykırı olarak beş günlüğüne bazı kitapların kütüphane dışına çıkmasına izin verdiklerinin ve bunun sonucu olarak da bir kısım kitapların kaybolduğunun tesbit edilmesi üzerine gerekli düzenlemeleri yapabilmek gayesiyle bir süre kapatılmıştı. Rebîülevvel 1198'de (Şubat 1784) yapılan sayımda otuz sekiz kitabın kaybolduğu anlaşılmış, geri kalan 676 kitap hâfız-ı kütüblere teslim edilip gerekli tedbirler alındıktan sonra kütüphane tekrar hizmete açılmıştır (VGMA, nr. 639, s. 128-150).

Kuruluşundan sonra yapılan bazı bağışlarla koleksiyonu zenginleşen Beşir Ağa Kütüphanesi bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde Beşir Ağa adıyla ayrı bir bölüm olarak muhafaza edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı Beşir Ağa'nın Çağaloğlu'ndaki Cami, Medrese, Zaviye ve Kütüphanesine ait 1158 Tarihli Vakfiyesi, Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 682, vr. 105^b-118^a; *Hacı Beşir Ağa Evkafının Hazine Defteri*, VGMA nr. 19; nr. 639, s. 128-150; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 38-39, tür.yer.; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 85-87, ayrıca bk. İndeks.

İSMAİL E. ERÜNSAL

BEŞİR AĞA KÜTÜPHANESİ

Dârüssaâde ağası
Hacı Beşir Ağa tarafından
Eyüp'teki dârülhadisinde
1735 yılında kurulan
kütüphane.

Beşir Ağa'nın İstanbul'da kurduğu bu ikinci kütüphane 1148'de (1735) düzenlenen vakfiyesine göre dinî ilimlerle ilgili küçük bir koleksiyondan meydana gelmiştir. Kütüphanede üç hâfız-ı kütüb ile bir kâtib-i kütüb görevlendirilmişti. Vakfiyede ayrıca hâfız-ı kütüblardan ikisinin medrese öğrencileri arasından seçilmesi istenmekte, diğer hâfız-ı kütübün ise medrese dışından âlim, fâzıl ve dindar bir kişi olması şart koşulmaktadır.

Kütüphanenin küçük koleksiyonu, 1156 (1743) yılında Râbia Hatun'un daha önce Ayasofya Kütüphanesi'ne vakfettiği kitapların bu kütüphaneye nakli ile oldukça zenginleşmiştir (VGMA, nr. 683, s. 187).

Beşir Ağa Kütüphanesi bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde Beşir Ağa (Eyüp) adıyla ayrı bir bölüm olarak muhafaza edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı Beşir Ağa'nın Eyüp'teki Medrese ve Kütüphanesinin 1148 Tarihli Vakfiyesi, VGMA, nr. 736, s. 1-11; nr. 683, s. 187; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 85, 144, 157, 168, 174, 179, 184, 187, 233, 238, 257.

İSMAİL E. ERÜNSAL

BEŞİR AĞA SEBİLKÜTTÂBİ

Dârüssaâde ağası
Hacı Beşir Ağa tarafından
Kahire'de yaptırılan
bir sebil ve mektep.

XIV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bilhassa Memlûklüler devrinde yaygınlaşan cami, medrese ve hankahların yola bakan köşelerinde iki katlı bir sebil inşasıyla üstünü sıbyan mektebi olarak kullanma geleneği daha sonraki yüzyıllarda da devam ettirilmiştir. "Sebil-küttâb" adıyla anılan ve Kahire'de pek çok örneği bulunan bu tarz yapılar Osmanlılar devrinde de inşa edilmiştir. Beşir Ağa Sebili bunun günümüze intikal eden bağımsız örneklerinden biridir.

Şâriu'l-Halîcî'l-Mısırî (eski Şâriu Derbi'l-cemâmîz) üzerinde, Sultan Mahmud Medresesi yanından bu caddeye inen Habbâniye sokağının keşiştiği köşede yer alan sebilin, benzerleri gibi suyun serin tutulması için iyi bir havalandırmaya imkân verecek şekilde iki cepheli olarak 1131'-de (1719) inşa edildiği Türkçe kitâbesinden anlaşılmaktadır. Memlûk üslûbunda yapılan sebilin iki cephesi üzerindeki pencereleri, köşeli geçmeleri olan oymalı bir pervaz çerçevelemektedir. Mektebin bulunduğu üst kat, ortada mermer sütunlu ve her iki tarafta çift kemerli bir ahşap sayvanla nihayetlenmektedir. Binanın portalı, üstü köşeli biçimde düzenlenmiş mukarnaslı bir girinti teşkil etmekte olup oyma pervazla çevrelen-

miştir. Yanısı duvara gömülü bir sütun sebilin köşesini süslemektedir. Binanın en dikkat çekici özelliği, kuzey cephesinin kıvrımlı yol düzenlemesine uydurularak yapılmış kavisli bir cephe tanzimi-ne sahip olması ile Şâriu'l-Halîcî'l-Mısırî'ye bakan cephesindeki pencereye bitişik olarak yapılmış alt kısmı şişkin bir istiridye kabuğu şeklindeki yekpâre mermer su haznesidir. Eski bir resminde görüldüğü üzere bu haznenin iki yanından dışarıya bir çıkıntı teşkil eden emzikler yer almaktadır (bk. Hüseyinî, s. 208). Bu örnek emzikli sebiller için değişik bir numune teşkil eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta'ü't-Tevfîkiyye*, Kahire 1983, III, 100; VII, 170; R. B. Parker v.dğr., *Islamic Monuments in Cairo-A Practical Guide*, Kahire 1985, s. 164, 329; Mahmûd Hâmid el-Hüseyinî, *el-Esbiletü'l-Osmâniyye bi-medineti'l-Kâhire 1517-1798*, Kahire, ts. (Mektebetü Medbuli), s. 208-209; Mehmet Akkuş, "Osmanlı Dönemi Kahire Vakıf Eserlerindeki Türkçe Manzum Kitabeler", *VD*, XXII (1991), s. 383-420.

DORIS BEHRENS-ABOUSEIF

BEŞİR b. AKREBE

(بشير بن عقرة)

Ebü'l-Yemân Beşir (Bışr)

b. Akrebe el-Cühenî

(ö. 85/704)

Şahâbî.

Ne zaman ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Çocukluk yıllarında babası Akrebe ile birlikte Hz. Peygamber'i ziyarete gitti; Peygamber de onu yanına oturup başını okşadı ve Bahîr olan adını Beşir'e çevirdi. Dilindeki kekemelik de Hz. Peygamber'in duasıyla geçti. Yaşlandığı zaman saçları ağardığı halde Hz. Peygamber'in elinin değdiği kısımların siyah kaldığı rivayet edilir. Babası Uhud Savaşı'nda şehid düşünce Hz. Peygamber Beşir'i ziyaret etti; onun ağlamakta olduğunu görünce, "Ağlama! Ben baban, Âişe de annen olsa istemez misin?" diyerek onu teselli etti.

Abdûlmelik b. Mervân, Amr b. Saîd'i öldürdüğü gün Beşir'den kalkıp bir şeyler söylemesini istedi. Beşir de, "Ben Hz. Peygamber'in, sadece gösteriş ve riya için konuşmaya kalkışanı, Allah kıyamet günü riya ve gösteriş mevkîinde tutar, buyurduğunu işittim" (*Müsned*, III, 500) diyerek halifenin teklifini reddetme cesaretini gösterdi.

Beşir Ağa Sebilküttâbî - Kahire / Mısır

